

ГУМАНІЗАЦІЯ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ:

сучасний стан та перспективи розвитку

МАТЕРІАЛИ
круглого столу
18 лютого 2011 року
м. Одеса

ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТА МІЖНАРОДНИЙ ФІЛІАЛ

ГУМАНІЗАЦІЯ У СФЕРІ
КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ:
СУЧАСНИЙ СТАН
ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

МАТЕРІАЛИ КРУГЛОГО СТОЛУ

18 лютого 2011 року

Одеса
2011

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

**ГУМАНІЗАЦІЯ У СФЕРІ
КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ:
СУЧАСНИЙ СТАН
ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

МАТЕРІАЛИ КРУГЛОГО СТОЛУ

18 лютого 2011 року

Одеса
2011

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики Інституту національного
та міжнародного права Міжнародного гуманітарного університету.
Протокол № 11 від 17 лютого 2011 р.

Упорядники:

Гурджі Юлія Олексіївна
Притула Анатолій Михайлович

© Міжнародний гуманітарний університет, 2011
© ПП «Фенікс», оформлення, 2011

таким принцип диспозитивності в кримінально-процесуальному праві, тобто не розповсюджуючись на всі стадії кримінального процесу;

— Принцип диспозитивності в матеріальному кримінальному праві має бути основою для принципу диспозитивності в кримінально-процесуальному праві, хоча в цілому принцип диспозитивності в кримінально-процесуальному є відносно самостійним.

Підсумовуючи, зауважимо, що диспозитивність як певний принцип, властивий загалом галузям цивільного, цивільно-процесуального права, господарського-процесуального права, займає чільне місце в кримінально-процесуальному праві, і нині в рамках пошуків нових можливостей в межах традиційної кримінальної парадигми, осмислюється її зміст для права кримінального.

В.О. ПОПЕЛЮШКО

*доктор юридичних наук, доцент
Національний університет «Острозька академія»*

НАПРЯМИ ГУМАНІЗАЦІЇ АРЕШТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

В Україні затримують та арештовують занадто швидко, занадто багато і на занадто тривалі строки. Про це випукло свідчить, зокрема, практика Євросуду з прав людини.

В Сполучених Штатах Америки кількість осіб, що піддаються арешту як запобіжному заходу від загального числа арештованих, включаючи тих, що за українськими законами іменуються затриманими в адміністративному порядку і за підозрою у вчиненні злочину незначна. В окремі роки вона складає біля 16%, а загальний строк арешту до початку судового розгляду справи не повинен перевищувати 100 днів. При недотриманні цього строку кримінальне переслідування особи анулюється. В решті застосовується один з двох інших запобіжних заходів — застава чи особиста порука [1, с. 28-36; 2, с. 216; 3, с. 58-65]. Такий стан речей з арештами, напрацьований судовою практикою, закріплений у федеральному процесуальному законодавстві та в законодавстві окремих штатів як оснований на приписі VI «Білля про права»: «Право народу на гарантії недоторканності особи ...не повинно порушуватися».

Таке гуманне вирішення питання з арештами в США можна пояснити тим, що це держава системи вільного права і досудове слідство там не формалізоване.

За законами Ізраїлю, законодавство якого у сфері боротьби зі злочинністю вважається одним із найефективніших, максимальний строк тримання під вартою на досудовому слідстві не повинен пере-

вишувати 90 днів. Обмежений там й строк перебування підсудного під вартою за судом. Він підлягає негайному звільненню з-під варті в разі, коли протягом 60 днів після пред'явлення йому обвинувачення суд не розпочне судового розгляду справи [4, с. 258].

Набагато менше і на відносно коротші терміни, аніж в Україні, арештовують й в державах, які прийняли та приєдналися до Євроконвенції з прав людини, тобто тих, що підпадають під юрисдикцію Євросуду. І хоча загальні строки тримання під вартою у деяких з них можливо й не такі вже й гуманні, проте чітко унормовані.

У Франції, за Кодексом кримінального розслідування 1808 р. якої до середини XIX ст. досудовий арешт був обов'язковим, тепер згідно КПК 1958 р. (із численними змінами та доповненнями) він у формі затримання офіцерами судової поліції може бути здійснений до 24 годин, а під назвою «тимчасове ув'язнення» — лише у «виняткових випадках», коли домашній арешт з електронним контролем являтиметься недостатнім (ст. 137 КПК), до 1 року, суддею зі свобод та ув'язнень, з можливим продовженням цього строку ще до 6 місяців, але на «розумний строк, з огляду на серйозність звинувачень, висунених проти підслідного і складності дослідження, необхідного для встановлення істини» (ст. 144-1 КПК). Загалом же людина там не може триматися під вартою більше 2 років, коли кара менше 20 років позбавлення волі, і не більш як 3 роки в інших випадках (ст. 145-2 КПК).

КПК Франції чітко регламентує підстави обрання даного запобіжного заходу: 1) захист доказів, які необхідні для встановлення істини; 2) запобігання тиску на свідків і потерпілих та членів їх сімей; 3) запобігання змови між обвинуваченим і його співучасниками; 4) захист підслідного; 5) забезпечення обвинуваченого у розпорядженні правосуддя; 6) попередження вчинення злочинів або запобігання їх відновленню; 7) усунення шкоди громадському порядку, породженої тяжкістю злочину, обставинами та ступенем його вчинення (ст. 144 КПК) [5].

При цьому, кримінальному процесу Франції відомий інститут «невідкладного розгляду питання про свободу особи», суть якого полягає у розгляді в режимі відкритих «змагальних дебатів» апеляції арештованого слідчою камерою апеляційного суду, а наші інститути «додаткового розслідування» нових обставин справи і «судових доручень» там зводяться до того, що їх (нові обставини) при розгляді справи шляхом проведення необхідних слідчих дій з'ясовує один із членів слідчої камери, яка при цьому може за власною ініціативою звільнити арештованого з-під варті, а в суді асизів — головуючий суддя цього суду або за його дорученням один з асесорів (професійних суддів суду асизів) чи слідчий суддя [2, с. 342; 6, с. 58], що позитивно відображається на строках судового розгляду справи,

а відтак, — на строках тримання під вартою особи за судом. Повернення ж справи на новий судовий розгляд можливе в Франції лише в ревізійному порядку (подібному до нашого відновлення справи «за нововиявленими обставинами»), тільки Касаційним судом при скасуванні вироку, що є явищем доволі рідкісним.

У Німеччині «обвинувачений може бути підданий слідчому арешту, якщо: 1) встановлено, що обвинувачений переховується; 2) з урахуванням конкретної справи існує небезпека, що він ухилиться від слідства і суду (небезпека утечі) або 3) його поведінка свідчить про серйозну небезпеку, що він: а) знищить, змінить, усуне, втратить чи сфальсифікує докази; б) вплине на співучасників, свідків, експертів недобросовісним чином або с) спонукає інших до подібної поведінки, і якщо із-за цього існує небезпека, що він ускладнить встановлення істини (небезпека протидії розслідуванню)». Крім того, обвинувачений може бути арештований лише у зв'язку з підозрою у вчиненні указанного в законі тяжкого злочину або у зв'язку з небезпекою повторного вчинення злочинів такого роду (§§ 112-112а КПК) [7].

Рішення про слідчий арешт в ФРН приймається компетентним суддею у формі письмового наказу. Якщо обвинувачений на підставі такого наказу затриманий, то він негайно повинен бути доставлений до судді, який зобов'язаний без затримок, але в усякому разі не пізніше наступного дня, допитати обвинуваченого на предмет обвинувачення, вказати на обставини, що обґрунтовують обвинувачення, надати можливість спростувати підозру і підстави арешту та, якщо наказ про арешт залишається в силі, роз'яснити право на принесення скарги (§ 115 КПК).

Компетентний суддя вправі відстрочити наказ про арешт, якщо менш радикальні заходи здатні забезпечити мету слідчого арешту, а арештований має право клопотати про судову перевірку арешту. Суддя за власною ініціативою, а також за клопотання обвинуваченого може призначити проведення окремих слідчих дій, які мають значення для вирішення питання про арешт. Повторна перевірка арешту за цією ж процедурою можлива, якщо він триває не менш як 3 місяці з дня останньої (§§ 116-118 КПК).

В судових стадіях процесу питання щодо арешту вирішують, відповідно, суд, який розглядає справу по суті, апеляційний суд, а після подачі ревізійної скарги — суд, вирок якого оскаржений (§§ 121-126 КПК).

КПК ФРН строку первинного слідчого арешту спеціально не оговорює. З припису § 121 про те, що «до тих пір, поки не постановлено вирок, яким призначено покарання у вигляді позбавлення волі або заходів виправлення і безпеки, пов'язаних з позбавленням волі, обвинувачений може бути підданий арешту на строк, більший як 6 місяців в тих випадках, коли особливі складнощі, обсяг розсліду-

вання та інші важливі підстави не дозволяють постановити вирок і продовження строку арешту є виправданим» впливає, що він становить саме — до 6 місяців [8, с. 38]. У таких випадках для продовження строку арешту компетентний суд направляє матеріали кримінальної справи у вищий земельний суд (§ 122 КПК). А максимальний строк арешту в кримінальному процесі ФРН складає 1 рік. Це пов'язано очевидно з тим, що він, як і кримінальний процес Франції, не знає інститутів додаткового розслідування та повернення справи на новий судовий розгляд [9, с. 267].

Характерною особливістю у вирішенні питань з арештами в цих державах є й те, і на цьому слід наголосити особливо, що їх компетентні судді (суди) підходять до арештів не формально, а сутнісно, тобто вони при обранні, продовженні чи скасуванні цього запобіжного заходу, окрім усього іншого, входять в оцінку обґрунтованості як підозри (обвинувачення), так і підстав арешту.

Сьогодні доволі гуманні строки затримання та тримання під вартою на досудовому слідстві та за судом і в Російській Федерації, кримінальне судочинство якої та України мають спільне коріння, однакові традиції і подібні між собою як за формою побудови, так і за змістом. Там особа затримується за підозрою у вчиненні злочину не більш як на 48 годин (ст. 94 КПК), ув'язнення під вартою як запобіжний захід обирається лише «при неможливості застосування іншого, більш м'якого запобіжного заходу» (ст. 108 КПК), з прийняттям нового КПК (2001 р.) Росія відмовилася від повернення справ на додаткове розслідування, а коло підстав для скасування вироку з направленням справи на новий судовий розгляд значно звузила (ст. 286 КПК) [10].

З урахуванням міжнародного, в т.ч. наведеного тут досвіду слід дійти висновку, що питання гуманізації арештів в кримінальному процесі України має вирішуватися комплексно, і, окрім суттєвого підвищення рівня правової культури в діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, адвокатури та суду, мала б проводитися у напрямках: 1) виваженого скорочення строків затримання та арештів; 2) визнання арешту винятковим запобіжним заходом; 3) чіткого законодавчого унормування його мети та підстав; 4) запровадження компетентного судового органу для вирішення усіх питань з арештом на досудовому слідстві; 5) покладення на суддю (суд) обов'язку давати оцінку обґрунтованості підозри (обвинувачення) особи у вчиненні злочину та підстав обрання арешту; 6) відмови від існуючих інститутів додаткового розслідування, судових доручень та повернення справи на новий судовий розгляд; 7) унормування судових процедур, які б забезпечували «розумні» строки судового розгляду кримінальних справ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Махов В.Н., Пешков М. А. Уголовный процесс США (досудебные стадии). Учебное пособие. — М.: ЗОА «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998. — 208 с.
2. Гуценко К.Ф., Головки Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. — ИКД «Зерцало-М», 2001. — 480 с.
3. Волосова Н.Ю., Федорова О. В. Уголовно-процессуальное законодательство США: общая характеристика, законодательство штатов, сравнительный анализ. — М.: Издательство «Юрлитинформ», 2008. — 264 с.
4. Татаров О.Ю. Організація досудового розслідування злочинів у державі Ізраїль (порівняльно-правовий аналіз) // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. — 2010. — №5. — С. 253-265.
5. Уголовно-процессуальный кодекс Франции [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEX000006071154>
6. Головки Л.В. Истоки и перспективы института дополнительного расследования уголовных дел на постсоветском пространстве // Государство и право. — 2009. — №11. — С.54-67.
7. Уголовно-процессуальный кодекс ФРГ [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.iuscrim.mpg.de>
8. Филимонов Б.А. Судебный контроль за арестом в уголовном процессе ФРГ // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. — 1994. — №3. — С. 36-44.
9. Татаров О.Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі ФРН: порівняльний аналіз // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2009. — №4. — С. 259-261.
10. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. — М.: «Издательство ЭЛИТ», 2007. — 208 с.

Д.Б. СЕРГЄЄВА

*кандидат юридичних наук,
Національна академія внутрішніх справ*

**МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ
ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА ЗА МАТЕРІАЛАМИ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Дослідження морально-етичних засад діяльності з розкриття та розслідування злочинів обумовлено завданнями наук кримінально-процесуального права, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності (далі — ОРД) та потребами практичної діяльності органів дізнання та слідства.

Орієнтація України на моральнісні цінності людини, міжнародні стандарти ведення кримінального судочинства зумовлює необхідність удосконалення кримінально-процесуального законодавства та законодавства, що регулює ОРД у цьому напрямі.

Морально-етичні засади повинні бути засобом соціальної орієнтації у діяльності правоохоронних органів та морально-етичним критерієм